

*Daria Kyslynska,
post-graduate student,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Lev Landau avenue, 27. Kharkiv, Ukraine*

STRUCTURAL FEATURES OF INDIVIDUAL LIFE VALUES OF FUTURE LAW ENFORCEMENT OFFICERS IN DIFFERENT SPHERES OF LIFE

Professional formation as a process of personal development of law enforcement officers includes several aspects, one of which is the sphere of personality values and senses. Considering the value orientations as a system of certain rules, adopted by group consciousness, most scientists point out that values settle into really effective motives and sources of meaningfulness of being and are the regulators of personal development. As a mechanism of personal growth and self-development, they develop and represent a dynamic system. Value orientations form the basis of consciousness and influence its development. Professional values are the basis, which regulates the working process. Quality of work depends on that how the system of valuable regulators directs the behavior of an individual. Therefore, studying features of the development and formation of the valuable regulators of behavior of future law enforcement officers is relevant and promising. Using I. G. Senin's questionnaire of terminal values made it possible to diagnose the significance of the two basis constructs – the terminal values and vital spheres of the future law enforcement officers; to analyze the structure and hierarchy of life values in different areas: professional, educational, in spheres of domesticity, social life and individual interests. Basing on the research results it has been found that spiritual values and the values of preserving one's own identity were dominant in the group of 1st year students. It reflects the trust of their personality to the disclosure of their potential and to getting pleasure from the process of activity. In the group of 2nd year students the most important values are the values of achieving a high financial position and activity in social contacts. In the group of 3rd year students the most important values are self-development and achieving high financial status, i.e. students tend to achieving goals and obtaining financial reward for their work.

Keywords: value orientations, life values, the vital sphere, professional values, the future law enforcement officers

Подано до редакції 01.07.2016

Рецензент: канд. психол. н., проф. Н. Е. Мілорадова

УДК: 373.5.015.3-044.332

Андрій Олександрович Тат'янчиков,
кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри
логопедії та спеціальної психології,
Донбаський державний педагогічний університет,
вул. Г. Батюка, 19, м. Слов'янськ, Україна

ДИНАМІКА ФАКТОРІВ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ НА ЕТАПІ ПЕРЕХОДУ ДО НАВЧАННЯ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

Статтю присвячено вивченню структури адаптаційного процесу підлітків при переході до навчання в основній школі. Підкреслюється актуальність і важливість зазначеної проблеми в контексті нового погляду на навчання і виховання, визначення пріоритетних напрямів школи взагалі. Відповідно до отриманих результатів виділено фактори, які обумовлюють адаптацію підлітків до змінених умов навчання. Теоретично обґрунтовано присутність кожного з факторів в адаптаційному процесі школярів, визначено їх склад і вагомість.

Ключові слова: психологічна адаптація, основна школа, адаптаційний процес, фактори адаптації, показники адаптації, підлітковий вік.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні зміни, які відбуваються в державі, потребують докорінної зміни системи освіти, нового погляду на проблеми навчання і виховання, школи взагалі. Одним із головних і пріоритетних напрямів освітньої діяльності стає забезпечення життєздатності особистості, що передбачає її гармонійну адаптацію та функціонування в соціальному середовищі. У зв'язку з цим найголовнішим вважається період на-

вчання у школі, під час якого дітям декілька разів доводиться проходити процес адаптації: на початку навчання, при переході від початкової до основної школи та від основної до старшої. Від позитивного вирішення проблеми адаптації на кожному з цих етапів залежить подальший розвиток дитини, формування її як особистості. Особливої значущості набуває етап переходу до навчання в основній школі, оскільки пов'язаний з істотними ускладненнями: зміною умов

та форм навчання, появою нових вчителів-предметників, підвищенням вимог до інтелектуального та особистісного розвитку дитини. Крім того, в цей період відбувається перехід від молодшого шкільного до підліткового віку.

Адаптація людини на кожному періоді її життя обумовлюється низкою факторів, за рахунок яких відбувається прискорення пристосування до змінених умов навколишнього середовища. Такі фактори входять до структури адаптаційного процесу та складають адаптаційний ресурс особистості. Виявлення та вивчення цих факторів на етапі переходу до навчання в основній школі дасть можливість більш ефективно проводити корекційно-розвивальну роботу з підвищення рівня адаптованості школярів на цьому етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Дослідженню проблеми адаптації школярів до навчання в основній школі було присвячено праці О. В. Аверіна, К. С. Варшавської, М. В. Григор'євої, С. В. Дмитрієвої, Є. Г. Коблика, О. І. Коджаспірова, Н. В. Лебедевої, Н. В. Литвиненко, О. В. Новікової, Є. В. Підчасова, Н. І. Сперанської, А. Є. Цицупіна, Г. А. Цукерман та інших.

У більшості робіт [6, 7] адаптація на цьому етапі вивчається в контексті розвитку особистісних характеристик, унаслідок чого робота з підвищення адаптованості підлітків спрямована здебільшого на формування та розвиток у них особистісних якостей, в той час як проблема впливу на цей процес інших факторів часто залишається поза увагою дослідників.

Метою статті є визначення особливостей структури адаптаційного процесу підлітків на етапі перехо-

ду до навчання в основній школі; дослідження впливу виявлених факторів на успішність адаптації школярів.

Методи дослідження. Відповідно до мети статті був застосований комплекс методів, до якого увійшли: теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, систематизація, індукція, дедукція); емпіричні (анкетування, тестування); методи математико-статистичного оброблення даних (кореляційний і факторний аналіз).

Виклад основного матеріалу. При дослідженні особливостей процесу адаптації підлітків на етапі переходу до навчання в основній школі було виявлено значущий взаємозв'язок між більшістю показників адаптованості та розумовими операціями школярів, властивостями їхнього мислення. Встановлено, що учні, які мають більш високий рівень сформованості розумових операцій, більш успішно адаптуються до нових умов та вимог навчальної діяльності, зростаючих інтелектуальних навантажень, нової соціальної ситуації, що вказує на провідну роль понятійного мислення дитини в процесі її адаптації в цей період [5].

На основі результатів факторного аналізу було виділено чотири головні фактори, які обумовлюють адаптаційний процес учнів як четвертих, так і п'ятих класів: інтелектуальний, емоційний, соціальний, самооцінка. Назву цих факторів було обрано шляхом узагальнення параметрів, які мають найбільшу факторну вагу на кожному з виділених факторів. Вагу цих факторів та їх вклад у дисперсію вибірки представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Результати факторного аналізу структури процесу адаптації учнів у 4 та 5 класах

Фактор	4 клас		5 клас	
	Вага фактору	Вклад у дисперсію вибірки	Вага фактору	Вклад у дисперсію вибірки
Інтелектуальний	8,49	0,27	9,41	0,29
Емоційний	7,77	0,24	6,91	0,22
Соціальний	3,98	0,12	2,33	0,07
Самооцінка	1,76	0,05	3,27	0,10

Домінантним у процесі адаптації учнів як четвертих, так і п'ятих класів є інтелектуальний фактор. У четвертому класі до цього фактору входять такі компоненти: порівняння (факторний коефіцієнт становить 0,84), оригінальність мислення (0,80), класифікація (0,79), швидкість мислення (0,78), абстрагування (0,76), синтез (0,76), ригідність мислення (0,71), аналіз (0,70). Дещо меншу значущість мають компоненти: здатність до аналогій (0,69), конкретизація (0,68), гнучкість мислення (0,68), узагальнення (0,67), успішність навчання (0,64).

При переході до п'ятого класу вага інтелектуального фактору значно зростає, що свідчить про його ключову роль у процесі адаптації школярів до нових умов навчання в основній школі. При цьому зміню-

ється й його структура, яка включає наступні компоненти: синтез (факторний коефіцієнт дорівнює 0,84), швидкість мислення (0,84), гнучкість мислення (0,81), конкретизація (0,80), аналіз (0,79), успішність навчання (0,79), оригінальність мислення (0,79), порівняння (0,77), ригідність мислення (0,76), рівень поведінки (0,71). Дещо меншу значущість мають такі компоненти: здатність до аналогій (0,69), класифікація (0,66), узагальнення (0,65), абстрагування (0,63).

У четвертому класі провідне значення у цьому факторі посідає операція порівняння, що свідчить про те, що при виробленні дитиною способів поведінки, спрямованих на підвищення ефективності її адаптації до школи, вона здебільшого орієнтується на інших, порівнюючи їх способи пристосування й поведінки з

власними. Вагомий внесок у підвищення адаптованості школярів роблять й такі властивості мислення, як оригінальність, швидкість, ригідність. Вочевидь, креативне та нестандартне мислення, а також швидкість його реагування на зміни ситуації та здатність швидко переключатися на новий, більш ефективний спосіб розв'язання проблемної ситуації дають можливість дітям більш успішно та в коротший термін адаптуватися до змінених умов навчальної діяльності.

У п'ятому класі в інтелектуальному факторі адаптації найбільшу роль відіграють швидкість і гнучкість мислення, а також операція синтезу. З огляду на це можна зауважити, що необхідними умовами успішної адаптації при переході до основної школи виявляються швидкість реагування психіки дитини на постійні зміни в умовах навчання і шкільного життя у цілому, пошук та побудова нових, нестандартних, більш ефективних та адекватних способів власної поведінки, швидке переключення з однієї діяльності на іншу, здатність синтезувати окремі властивості явищ у єдине ціле. Порівняно з четвертим класом, також значно зростає значущість в адаптаційному процесі операцій аналізу та конкретизації, що пов'язано, на нашу думку, з тим, що при виборі способів та стратегій своєї поведінки діти починають ретельніше аналізувати кожну ситуацію, конкретизувати загальні способи поведінки для окремо взятої ситуації.

Слід зауважити, що в структурі інтелектуального фактору у п'ятому класі з'являється такий компонент, як рівень поведінки учнів, чого не було виявлено у четвертому класі. Це може вказувати на те, що поведінка молодшого підлітка починає набагато більше залежати від рівня інтелектуального розвитку, тобто формуватись більш свідомо, осмислено та адекватно кожній окремій ситуації. Вочевидь такий спосіб керування власною поведінкою є досить ефективним інструментом адаптації особистості на зазначеному етапі. Таким чином, інтелектуальний фактор адаптації молодших підлітків передбачає свідоме вироблення у них адекватних ситуації способів поведінки, на основі чого відбувається формування певних стратегій адаптації, їхчасна зміна або корекція, що спрямовано на успішне та швидке пристосування до змінених умов шкільного життя. Важливість інтелектуального компонента адаптації людини підтверджується низкою досліджень [2, 3].

З іншого боку, інтелектуальний фактор передбачає підвищення у школярів успішності навчальної діяльності, що, враховуючи провідну роль цієї діяльності у молодшому шкільному віці, обумовлює більш високий рівень адаптованості учнів до школи. Цей факт знаходить своє підтвердження в психологічних дослідженнях, присвячених проблемі адаптації на етапі переходу до основної школи [1, 2].

Другий за значущістю фактор адаптації – емоційний – у четвертому класі включає в себе наступні компоненти: шкільну тривожність за показниками:

«страх ситуації перевірки знань» (факторний коефіцієнт дорівнює -0,82), «загальна тривожність у школі» (-0,81); шкільну мотивацію (0,80); особисте ставлення дитини до школи (0,80); шкільну тривожність за показником «низька фізіологічна опірність стресу» (-0,78); особисте ставлення дитини до навчальної діяльності (0,78) та загальний рівень шкільної тривожності (-0,76). До менш значущих компонентів ($p > 0,6$) відносяться: особисте ставлення дитини до вчителя (0,69), шкільна тривожність за показниками «проблеми та страхи у взаєминах із вчителями» (-0,68) та «страх не відповідати очікуванням оточуючих» (-0,65).

У п'ятому класі до зазначеного фактора потрапляють: загальний показник шкільної тривожності (-0,88), «проблеми та страхи у взаєминах із вчителями» (-0,85), загальна тривожність у школі (-0,81), «низька фізіологічна опірність стресу» (-0,77), «фрустрація потреби в досягненні успіху» (-0,77). Дещо меншу значущість (при $p > 0,6$) мають компоненти «страх ситуації перевірки знань» (-0,66), особистісне ставлення учнів до вчителів (0,63), «страх не відповідати очікуванням оточуючих» (-0,61).

Отже, найбільш значущим компонентом емоційного фактору адаптації у четвертому класі є страх ситуації перевірки знань. Від'ємний коефіцієнт цього компоненту вказує на його негативний вплив на процес адаптації учнів. Висока значущість цього компонента ще раз підтверджує провідну роль навчальної діяльності у шкільному житті молодших школярів, високу залежність їхньої самооцінки від оцінки вчителем цієї діяльності. Вочевидь, постійні емоційні переживання з приводу негативної оцінки своїх можливостей, яка сприймається дитиною як загроза власній самооцінці, значно уповільнюють процес її адаптації, знижують його ефективність.

Не менш вагомим компонентом емоційного фактору адаптації четверокласників є загальна тривожність у школі, яка проявляється у загальному несприятливому емоційному стані дитини, що викликається різними формами її включення до шкільного життя. Від'ємне значення факторного коефіцієнта за цим компонентом свідчить про край негативно вплив такого емоційного стану на процес адаптації дитини до школи.

Шкільна мотивація є третім за величиною компонентом емоційного фактору адаптації учнів. Отже, учні, які мають більш сформовані мотиви навчання та позитивне відношення до школи, зазнають значно менше проблем у процесі адаптації на цьому етапі.

У п'ятому класі найбільш значущим компонентом емоційного фактору є загальний рівень шкільної тривожності, який найбільше гальмує адаптаційний процес на початку навчання в основній школі. Другим за значущістю компонентом, який суттєво ускладнює адаптацію, є тривожність, викликана проблемами та страхами у взаєминах із вчителями, що обумовлюється появою в п'ятому класі нових вчителів з новими, незвичними для учнів вимогами та методами викла-

дання навчального матеріалу. Слід зазначити, що у четвертому класі цей компонент не мав такого вагомого впливу та не входив до емоційного фактору при $p > 0,7$. Продовжують негативно впливати на адаптацію показники шкільної тривожності «загальна тривожність у школі» та «низька фізіологічна опірність стресу». В якості значущого компонента емоційного фактору адаптації в п'ятому класі з'являється показник шкільної тривожності «фрустрація потреби в досягненні успіху», який розглядається як несприятливий психічний фон, що не дає можливості дитині розвивати свої потреби в успіху та досягненні високого результату. Значний негативний вплив на процес адаптації продовжує чинити страх ситуації перевірки знань, втім його значущість дещо знижується порівняно з четвертим класом. Найменш вагомим компонентом є особисте ставлення школярів до вчителів та страх не відповідати очікуванням оточуючих. Так, виявлено, що негативне ставлення учнів до педагогів негативно відбивається на успішності їхньої адаптації в основній школі. Слід зазначити, що у четвертому класі цей компонент був відсутній. Також, на відміну від четвертого класу, до емоційного фактору не увійшли шкільна мотивація та особисте відношення дітей до школи та навчальної діяльності.

Наступним фактором адаптації у четвертому класі є соціальний. До нього входять: шкільна тривожність за показником «переживання соціального стресу» (факторний коефіцієнт $-0,88$), особисте ставлення дитини до однокласників ($0,82$), соціометричний статус учня в класному колективі ($0,74$). Отже, всі три зазначені компоненти відносяться до сфери відносин школярів зі своїми однокласниками. Найвагомим із них виявляється компонент «переживання соціального стресу», який визначається як емоційний стан дитини, на фоні якого розвиваються її соціальні контакти, передусім з однолітками. Від'ємний коефіцієнт за цим компонентом свідчить про негативний вплив такого емоційного стану на адаптацію учнів четвертих класів. У тісному зв'язку з цим компонентом знаходяться й наступні за значущістю компоненти соціального фактору адаптації. Вочевидь, якщо взаємостосунки з однокласниками викликають у дитини негативні емоційні переживання, то й особисте ставлення дитини до своїх однокласників буде здебільшого негативним, при цьому її соціометричний статус буде негативним або нейтральним.

При переході до п'ятого класу значущість соціального фактору адаптації стрімко знижується, а кількість його компонентів зменшується до двох: соціометричний статус учня в класному колективі (факторний коефіцієнт дорівнює $0,80$) і особисте ставлення школярів до своїх однокласників ($0,73$). Отже, у п'ятому класі соціальні взаємини з однокласниками значно менше впливають на успішність адаптації, ніж в четвертому. Це пояснюється тим, що у молодшому підлітковому віці соціальні контакти з однолітками поступово починають виходити за межі навчальної

діяльності, що пов'язано зі зміною провідної діяльності – з навчання у молодшому шкільному віці на інтимно-особистісне спілкування у підлітковому.

Незважаючи на це, соціальний фактор посідає важливе місце в адаптації школярів до основної школи, на що звертається увага в багатьох психологічних дослідженнях, в яких доводиться прямий взаємозв'язок між успішністю соціальних контактів з однолітками, передусім з однокласниками, та успішністю шкільної адаптації на цьому віковому етапі [1, 3, 4].

Третім за значущістю у п'ятому класі та четвертим – у четвертому класі було виділено фактор адаптації «самооцінка». Склад його компонентів виявився досить неоднозначним. Так, у п'ятому класі до нього увійшли: рівень самооцінки ($0,80$), рівень домагань ($0,73$). У четвертому класі факторні навантаження компонентів цього фактору досить малі, тому до нього нами були включені компоненти з факторними коефіцієнтами $p > 0,4$, а саме: рівень поведінки ($0,61$), рівень самооцінки ($0,49$), рівень домагань ($0,47$), успішність навчання ($0,41$).

Найбільш значущим компонентом фактору у четвертому класі є рівень поведінки. У п'ятому класі цей компонент разом з успішністю навчання входить до інтелектуального фактору. Така невідповідність пояснюється більш тісним взаємозв'язком зазначених показників з інтелектуальною сферою дитини в п'ятому класі (на чому було зосереджено увагу вище), з одного боку, та самооцінкою дитини у четвертому класі, з іншого, що обумовлюється тим, що у молодшому шкільному віці самооцінка будується переважно на основі оцінки вчителями навчальних досягнень учнів. Сама ж самооцінка школярів та тісно пов'язаний з нею рівень домагань, як видно з результатів факторного аналізу, більш активно впливає на адаптацію саме в учнів п'ятих класів. При цьому чим вищий у дитини рівень самооцінки та домагань, тим успішніше вона адаптується до нових умов навчання в основній школі.

Таким чином, результати факторного аналізу показали, що у структурі адаптаційного процесу на початку навчання в основній школі виділяється чотири значущі фактори, що обумовлюють цей процес: інтелектуальний, емоційний, соціальний та самооцінка. При цьому найбільшу значущість має інтелектуальний фактор, до якого входять всі основні розумові операції та деякі властивості мислення дитини. Найбільш значущими компонентами цього фактору виявляються швидкість мислення, операції аналізу та синтезу, гнучкість мислення. Отже, проведення спеціальної роботи, яка спрямована на формування та розвиток компонентів інтелектуального фактору, може суттєво прискорити процес адаптації школярів до навчання в основній школі, зробити його більш ефективним.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Складність психологічної адаптації на етапі

переходу від початкової до основної школи обумовлюється зміною умов і вимог навчальної діяльності, зростанням інтелектуальних навантажень, вступом дитини до кризового підліткового віку.

На підставі результатів факторного аналізу виділено фактори, які входять до структури процесу адаптації: інтелектуальний, емоційний, соціальний і самооцінка. Найпотужнішим фактором, що обумовлює адаптаційний процес учнів як в четвертому, так і в п'ятому класі, є інтелектуальний. При переході з четвертого до п'ятого класу його вплив на адаптацію підлітків значно посилюється, що вказує на зростання

ролі розумового розвитку в забезпеченні процесу адаптації до навчання. Другим за значущістю фактором є емоційний, до якого входять такі показники, як тривожність та емоційне ставлення до школи. У п'ятому класі вплив цього фактору значно зменшується. Вага соціального фактору та фактору «самооцінка» значно менша за вагу інтелектуального і емоційного як в четвертому, так і в п'ятому класах.

Перспективи подальших досліджень полягають у виявленні та ретельному вивченні інших факторів, які обумовлюють успішну психологічну адаптацію підлітків до змінених умов навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Григорьева М. В. Сравнительный анализ механизмов и факторов школьной адаптации в разных условиях обучения : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / М. В. Григорьева. – Саратов, 2005. – 220 с.
2. Дмитриева С. В. Особенности психологической адаптации учащихся к условиям обучения при переходе в среднюю школу : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / С. В. Дмитриева. – М., 2005. – 205 с.
3. Литвиненко Н. В. Адаптация школьников в критические периоды развития к образовательной среде : автореф. дис. на соиск. учен. степени доктора психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология» / Н. В. Литвиненко. – Самара, 2009. – 47 с.

REFERENCES

1. Grigorieva, M. V. (2005). *Sravnitelnyy analiz mekhanizmov i faktorov shkolnoy adaptatsii v raznykh usloviyakh obucheniya* [Comparative analysis of mechanisms and factors of adaptation in different education conditions]. *Candidate's thesis*. Saratov [in Russian].
2. Dmitrieva, S. V. (2005). *Osobennosti psikhologicheskoy adaptatsii uchashchihysya k usloviyam obucheniya pri perehode v srednyuyu shkolu* [Peculiarities of psychological adaptation of students to the educational conditions]. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
3. Litvinenko, N. V. (2009). *Adaptatsiya shkolnikov v kriticheskie periody razvitiya k obrazovatelnoy srede* [Adaptation of school students in critical periods of the development to the educational environment]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Samara [in Russian].
4. Opanasiuk, H. (2009). *Perebih adaptatsii v ditei 1, 5 klasiv* [The course of adaptation of children of 1-5

4. Опанасюк Г. Перебіг адаптації в дітей 1, 5 класів / Г. Опанасюк // Психолог. – 2009. – № 3-4, січень. – С. 10-11.
5. Татьянчиков А.О. Формування розумових операцій як засіб адаптації підлітків до навчання в основній школі : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / А. О. Татьянчиков. – Слов'янськ, 2013. – 252 с.
6. Чебыкин О. Я., Игнатенко И. В. Особенности развития эмоциональной устойчивости у детей разного возраста / О. Я. Чебыкин, И. В. Игнатенко // Наука і освіта. – 2000. – С. 18-20.
7. Чебыкин А. Я., Шевчук Н. Н. Исследование сформированности саморегуляции у подростков / А. Я. Чебыкин, Н. Н. Шевчук // Наука і освіта. – 2001. – №6. – С. 75-76

forms]. *Psykhologh – The psychologist*, 3-4, 10-11 [in Ukrainian].

5. Tatiachykov, A. O. (2013). *Formuvannia rozumovykh operatsii yak zasib adaptatsii pidlitkiv do navchannia v osnovnii shkoli* [Forming mental operations as a means for adolescents' adaptation to studying at general school]. *Candidate's thesis*. Sloviansk: DDPU [in Ukrainian].

6. Chebykin, O. Ya., Ignatenko, I. V. (2000). *Osobennosti razvitiya emotsionalnoy ustoychivosti u detey raznogo vozrasta* [Peculiarities of emotional stability development of children of different age]. *Nauka i osvita – Science and education*, (18-20 pp) [in Russian].

7. Chebykin A. Ya., Shevchuk N. N. (2001). *Issledovanie sformirovannosti samoreguliyatsii u podrostkov* [Studying adolescents' self-regulation maturity]. *Nauka i osvita – Science and education*, 6, 75-76 [in Russian].

Андрей Александрович Татьянчиков,

кандидат психологических наук,

старший преподаватель кафедры логопедии и специальной психологии

Донбасский государственный педагогический университет,

ул. Г. Батюка, 19, г. Славянск, Украина

ДИНАМИКА ФАКТОРОВ АДАПТАЦИИ ПОДРОСТКОВ НА ЭТАПЕ ПЕРЕХОДА К ОБУЧЕНИЮ В ОСНОВНОЙ ШКОЛЕ

Одним из наиболее кризисных этапов школьного обучения является переход из начальной школы в основную. Трудности, сопровождающие этот период, связаны в основном с новыми формами и содержанием обучения, появлением новых учителей-предметников с разными методами изложения учебного материала и требованиями к учащимся, кабинетной системой обучения, изменением возрастного этапа развития ребенка – началом подросткового

возраста. Именно поэтому в этот период очень остро встает проблема адаптации школьников к новым условиям обучения и, как следствие, необходимость проведения специально организованной работы, направленной на коррекцию и развитие факторов, которые оказывают наибольшее влияние на этот процесс. Целью статьи является изучение структуры адаптационного процесса подростков на этапе перехода к обучению в основной школе; исследование влияния выявленных факторов на успешность адаптации школьников. В соответствии с целью статьи был применен комплекс методов, в который вошли теоретические методы (анализ, синтез, обобщение, абстрагирование, систематизация, индукция, дедукция); эмпирические (анкетирование, тестирование); методы математико-статистической обработки данных (корреляционный и факторный анализ). На основе анализа литературных источников отмечается, что адаптация к основной школе рассматривается как приспособление школьников к новым условиям обучения и качественно новому уровню общения, выработка определенных стереотипов, которая позволяет им преодолевать трудности и успешно овладевать учебной деятельностью. Проведенное эмпирическое исследование показало, что одним из факторов, влияющих на успешность адаптации школьников в этот период, является уровень сформированности у них основных умственных операций. Установлены значимые корреляционные связи между показателями адаптации и уровнем развития умственных операций школьников. В результате исследования структуры адаптации учащихся четвертых и пятых классов были выделены следующие факторы, которые обуславливают этот процесс: интеллектуальный, эмоциональный, социальный, самооценка. При этом доля интеллектуального фактора, в который входят все умственные операции и свойства мышления, значительно превышает остальные, а его значимость существенно усиливается в пятом классе. Второй по значимости фактор – эмоциональный – включает в себя такие показатели как тревожность и эмоциональное отношение к школе. В пятом классе влияние этого фактора значительно уменьшается. Доля социального фактора и фактора «самооценка» значительно меньше интеллектуального и эмоционального как в четвертом, так и в пятом классах.

Ключевые слова: психологическая адаптация, основная школа, адаптационный процесс, факторы адаптации, показатели адаптации, подростковый возраст.

*Andrii Tatianchikov,
PhD (Candidate of Psychological Sciences), senior lecturer,
Department of Logopedics and Special Psychology,
Donbass State Pedagogical University,
19, G. Batiuk Str., Sloviansk, Ukraine*

DYNAMIC FACTORS OF ADAPTATION OF ADOLESCENTS MOVING TO SECONDARY SCHOOL

One of the most critical stages of schooling is moving from primary to lower secondary school. The difficulties accompanying this period are mainly caused by the new forms and content of education, new schoolteachers teaching different subjects, various methods of subject material presentation and new demands to schoolchildren, age changes in the child's development – the beginning of adolescence. Therefore, the problem of schoolchildren's adaptation to new conditions of the educational process is topical and serious and, as a consequence, the need for providing specially organized work aimed at the correction and development of factors influencing this process arises. The aim of the article is to study the structure of the adaptation process of adolescents moving to secondary school; the impact of the identified factors on the success of their adaptation. The following methods were used in the study: theoretical methods (analysis, synthesis, generalization, abstraction, classification, induction, deduction); empirical methods (questionnaires, tests); methods of mathematical and statistical data (correlation and factor analysis). Basing on literature review it has been found that the adjustment to the secondary school by pupils is considered as an adaptation to the new conditions of learning and qualitatively new level of communication, the development of certain stereotypes, which help them to overcome difficulties and successfully master the educational activity. The carried out empirical research has shown that one of the factors influencing the schoolchildren's successful adaptation in this period is the level of the maturity of their basic mental operations. Some significant correlations between the indices of adaptation and the level of schoolchildren's mental operations development have been found. The following factors determine the adaptation structure of fourth and fifth graders: intellectual, emotional, social factors, and self-esteem. The intellectual factor, which includes all mental operations and properties of thinking, is much more important than the others, and its significance is especially enhanced in the fifth grade. The emotional factor involves anxiety and emotional attitude towards school. In the fifth form, the significance of this factor is greatly reduced. The social factor and the factor of "self-esteem" are less important both for fourth and fifth graders.

Keywords: psychological adaptation, secondary school, adaptation process, factors of adaptation, adaptation indicators, adolescence.

Подано до редакції 01.07.2016

Рецензент: д. психол. н., проф. О. В. Мамічева